

IŠ PRIEBALSINIO LINKSNIAVIMO ISTORIJS

Daugiskaitos ir vienaskaitos kilmininkas, daugiskaitos vardininkas

J. KAZLAUSKAS

Geriausiai priebalsinė fleksija išliko vienaskaitos ir daugiskaitos galininkuose, nes dėl fonetikos raidos jie sutapo su atitinkamais *i*-kamieno linksniais. Labai gerai išliko priebalsinė fleksija ir daugiskaitos kilmininke, nors jis turėjo skirtingą galūnę, negu *-i* kamienas, pvz., *akmenų*, plg. lat. *ausu*, sen. sl. *kamenъ*, gr. *πομπένων*, lot. *hominum*, sen. vok. aukšt. *muotero*, sen. ind. *śunām* ir kt., ir *avių*, plg. sen. sl. *ognъjъ*, gr. *πολιών* ir kt. Priebalsinę formą čia, matyti, palaikė vienodos stipriųjų *-o* ir *ā*-kamienų daugiskaitos kilmininko formos, plg. *miškų*, *lazdų* ir *akmenų*. Stiprų priebalsinio kamieno daugiskaitos kilmininko ryšį su *o*-kamieniu rodo tai, jog pagal daugiskaitos kilmininką neretai tarmėse susidaro nauja *o*-kamienė priebalsinio linksniavimo žodžių daugiskaita, pvz., *akmenai*, *piemenai*, *sėmenai*, *šunai*, *vandenai*, *želmenai* ir kt. (analogiškai daugiskaitai ir vienaskaitai, pvz., *ākmenas*).

XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose priebalsinė daugiskaitos kilmininko forma vartojama dar plačiai:

1) šakninių žodžių: *ausų*, *dantų*, *durų*, *naktų*, *širdų*, *žvėrų*, *viešpatų*¹;

2) *n*-kamieno: *akmenu* DP 181₃₁, 195₅₁, *akmenų* DP 289₈, *akmenų* DP 407₂, *akmenų* DP 505₃₈, *akmenų* DP 622₁₈, *akmenų* BrBLuc 3, 2 Chron 1, *akmenu* BrB 2 Chron 9, Hiob 30, *akmenų* BrB 21, 73, 143, 163, 184 (2 k.), 286, Jud 1, Jes, 5, 17, Jerem 18, *akmenu* BrP II 240₁₈, 301₇, BrB 163, 220, Ezech 40, PS I 275₄, 343₁₀, II 15₂₂, Kl M 94, *akmenump*² DP 130₂₆; PS II 15₁₈; *piemenų* DP 206₁₉, 246₁₁, 247_{4, 48}, 388₁₈, 429₂₁, *piemenų* DP 304₂₆, 377₂₄, *piemenų* DP 470₁₀, *piemenu* DP 611₂₅, BrP I 85₃, 94_{15, 16}, 93₁₀, 95, 97 (2 k.), 98 (2 k.), 102₄, 118, Su 100, 131, 133, 134, 173, *pijemenu* Su 101, *piemenu* BrB 24 (2 k.), 110, *piemenūmp* DP 328₁₇, *piemenumpi* BrP I 83₈, *piemenump* Mž 188₉, Su 18₁₄, KIG 18₃; *semenų* DP 87₃₇, *sėmenų* DP 86₃₇, *smāgenų* DP 84₉, 533₁, *smagenu* PS I 14₂₆, *smagienu* KIM 104, *smaginu* BrB Jes 25; *šunių* DP 270₄₉, *schunu* Mž 291₈, *wāndenu* DP 82₁₀, 288₃₀,

¹ Zr. 74 psl. ir t.

² Čia ir kitur pateikiami ir aliatyvai.

wądnęny DP 253⁴⁸, 258¹⁶, *wandenu* EE 12¹, DP 347¹⁴, Mž 577⁴, 505⁴, 462¹⁷⁻¹⁸, MT 7^{1a}, 40⁹, 136^{1b}, BrP I 22¹⁶, 197²², 198²⁵, 199⁹, 200⁸, 201¹⁶, 203 (2 k.), 204^{2,9}, II 439⁷, BrB I (2 k.), *wandnū* KIG 185, *wandenump* KIM 12, *wądnenu* DP 594¹⁸, *wądnęny* DP 612¹⁴, *wandęny* BrB 123, *wandenu* BrP II 138¹², *wandęny* BrB Jes 7,18 (2 k.), Ezech 17, GG 8, *wandęny* BrB Apoc 17, Ps 29, *wundenu* PS I 140²¹, 155⁷, 228²⁶;

3) r- kamieno: *dukterū* EE 169⁵, *dukteru* PK 94, DP 620³⁶, BrP I 179⁸, BrB 113, PS II 102²⁹, MT 227^{8,9}, *dukteru* BrB Ezech 14, 16, 2 Chron 2, Sal 30, 12, 36, 46, 69, 55, 56, 74, 198, 215, 263, 272, 121, *dukteru* BrB Bar 4, Ischm 9, *dúkterū* BrB Jerem 16, Esra 9, Nah 5, 13, GG 7, *dukterū* DP 304⁵¹; *moteru* Mž 411⁶, EE 166¹⁰, *moterū* EE 156, 214, *móteru* DP 45³⁰, *móterū* DP 112³⁷, 171³³, 175³, 432¹², 441⁴⁴, 464⁴⁷, 599^{47, 48, 51}, *móterū* DP 52²⁷, 138⁵², 185³³, 304¹², 393¹¹, 439²⁴, *moterū* DP 179¹⁵, 274³⁷, 471⁷, 620³⁷, 614^{10, 11}, 671¹⁰, *móterū* DP 465²⁴, *móte^aru* DK 55¹⁷, *móteru* AK 55¹⁸, *moterump* DP 175¹³, 420⁸, *moteru* BrB 36, 56, 198, 220, 257, 276, Ezech 16, 2 Chron 3, 11, 2 Luk 5, 5 Jes 9, Esra 10, GG 6, *moteru* BrP I 100³, 307, 308, 314, 330, 386, PS I 83²², II 10¹⁴, 216¹⁸, MT 232¹², Su 31, 260, 273, 279, MKr 54, KIM 33, 54, KIG 462, *materu* BrP I 392², II 258, 261, 268 (2 k.), 269, 275, 340, 461, *moterump* KIG 111; *saseru* PK 31, *sęseru* DP 493⁶, *sesseru* BrP I 106, II 410, *sesserū* BrB Ezech 16;

4) s- kamieno: *debėsu* DP 542⁶, *debesu* KnN 30²¹;

5) kitų kamienų: *deβimtu* DP 92¹⁹, 127²⁶, 445⁷, *deβimtu* DP 108³⁸, *deβimtu* DP 26³⁹, 28³⁸, 111^{39, 41}, 112³³, 251¹⁸, 297³⁰, 311⁷, 419⁴⁵, 460²⁰, *dėβimtu* DP 279⁸, *dėβimtu* DP 373⁴⁷, BrP I 117²⁶, 139, Su 83, 150 (2k.), 153, *deschimtu* EE 61, 123²⁰, *deschimtu* EE 96⁴ (2 k.), *desimtu* Su 71, *deschimtu* BrP I 139¹², 255⁶, 256, 320⁴, II 5, 217, 218, BrB 173, *dešimtu* PS I 298²⁴, II 109²¹, 185⁸; *iβmintu* DP 464³⁸, *iβmintu* DP 415³⁰, *ischmintu* BrP I 169¹², *ischmintu* BrB V Jes 47; *krutu* E 57^{20, 23}, EE 25, DP 43²¹, DK 127, BrP I 362^{17,19}, 411, PS I 360¹³, II 101¹², 239²⁸, Su 248, *krutu* BrB Jes 27, *krutu* DP 263⁴⁴, 412²⁹, 416^{2, 21, 22}, *krutu* DP 316³², AK 17^{21, 24}, *krutu* BrB 104, 130, *krutu* KIG 24; *makβtu* DP 156³³; *mokestū* DP 425⁵, 562¹⁰, *mokestū* DP 542⁴⁷, *mókestū* DP 577⁴⁴; *priežastū* DP 28^{20, 37}, 31¹⁹, 54⁵, 65¹⁰, 70³³, 71³, 79⁴³, 105²³, 116³⁹, 452¹³, 461³⁰, 470³⁴, *priežastu* DP 362³; *priežastū* DP 427³⁴, *prieβastu* Mž 128, MT 15⁴, 67¹⁰, 75¹⁸, 87⁸, 90¹⁴, 93¹², 229⁸, 144¹⁰, BrP I 9¹⁹, 43², 88⁸, 131²⁶, 143⁷, 164¹⁹, 214¹⁸, 221⁶, 224⁴, 296, 308, 422, II 39, 98, 99, 111, 263, 276, 292, 312, 380, 368, 424, 359, 492, 512, *priežastu* Su 105⁴, *prieβastu* MT 142¹¹, 197⁸, *prieβastu* BrP I 349¹², *priežastu* PS I 200⁴, 315², 326¹²⁻¹⁵, 365⁵, II 6¹², 40¹⁵, 113⁵, 152⁶, 226¹⁸, 242¹³; *olektu* BrB 178, 182, 183, *olektu* BrB 179, 182, *olektū* BrB 2 Chron 3, *olektu* 2 Chron 3^{11, 22, 44}, *olektu* (taisyta iš *olekczii*) 2 Chron 3^{30, 32, 42}, *olektu* Ezech 42 (greta *olekcziu* Ezech 45, 2 Chron 4, Ezech 40), *olekcziu* (viršuje — *tu*) Ezech 40 (5 k.); *slaptū* DK 17³², 21⁴.

XVI—XVIII a. lietuvių kalbos gramatikose pateikiama taip pat priebalsinė daugiskaitos kilmininko forma, pvz., *moterū*, *piemenū*, žr. D. Kleino gramatikos 54, 55 psl., *dukteru*, *piemenu*, žr. D. Kleino „Compendiumo“ 33, 34 psl., *moteru*, žr. G. Ostermejerio gramatikos 31 psl., *moteru*, *akmenu*, žr. F. Hako gramatikos 255—257 psl., *dukteru*, *akmenu*, žr. K. Milkiaus gramatikos 39, 40 psl., *akmenu*, žr. „Universitas“ 8 psl. ir kt. Tik G. Ostermejeris šalia *moteru* pateikia ir *i*-kaminę daugiskaitos kilmininko formą *akmeniu* (30 psl.). Buvę šakniniai

priebalsinio linksniavimo žodžiai šiose gramatikose turi jau *i*-kamenį daugiskaitos kilmininką, pvz., *širdziu, nakciu*, žr. D. Kleino gramatikos 48 psl., *ausiu*, žr. ten pat, 43 psl., *szirdziu, danciu*, žr. G. Ostermejerio gramatikos 29 psl.³, *szirdziu, nakciu*, žr. K. Milkaus gramatikos 36 psl., *ausiu*⁴, žr. „Universitas“, 10 psl.

i-kamenė daugiskaitos kilmininko forma pasitaiko jau ir XVI–XVII a. paminkluose, pvz.:

1) M. Daukšos „Postilėje“: *ausių, mokiasčių* (dažnai), *šaknių, širdžių*⁵, *vandėnių* DP 139₁₂, *wandenių* DP 612₁₂;

2) J. Bretkūno raštuose: *ausių*⁵, *debesiu* BrP II 337, *dėbesiu* BrB Ps 104, *debesiu* BrB Nah 9, Hiob 35 ir kt., *duriu* BrB 33 (2 k.), 35, 45, *menesiu* BrB 80, *šaknių, širdžių*⁵, *wandenių* BrP I 198₂₂ (2 k.), *ulekciu* BrB 12, *ulekcziu* BrB 14, *olekcziu* BrB Ezech 45, 40, 2 Chron 4, *moteriu* BrP II 34, *pirmunių* BrP II 327;

3) K. Širvydo raštuose: *akmenių* PS I 29₁₄, 171₂₂, 189₂₄, 321₉, II 216₁₉, *ausių*⁵, *dukteriu* PS I 225₃₁, *nakčiu* PS II 1₈, *priežasciu* PS I 12₇, 47₇, II 29₈, 239₅, *priežasciu* PS I 231₂, 250₁₁, *šaknių, širdžių, žvėrių*⁵;

4) M. Mažvydo raštuose: *wandenių* 58₁₄, 466₁₆, 573₂, *wandeniump* 533₁₄, *žvėrių*⁵;

5) M. Petkevičiaus katekizme: *wandenių* PK 50;

6) 1605 m. anoniminiame katekizme: *ausiump* 11₁₂;

7) 1653 m. Kėdainių leidiniuose: *prieg akmenių* Su 53, *ausių, piemenių* KnN 140°, Su 132, *wandenių* Su 86, MKr 44, 46;

8) D. Kleino raštuose: *dėbesiu* KIG 416, *debesių* KIG 418, 433, 438, *wandenių* KIM 9, 33, 147;

9) 1701 m. Bytnerio „Naujajame testamente“: *ausių* D XVII 51, *ausiump* D XI 22, XVII 20, *durių* Mork XII 3, D XII 14, *akmenių* Luc III 8, *debesių* (2 k.), *wandenių* SJon I 15, VIII 10, 11, XI 1, XIV 2, 7, XVI 4, 5, XIX 6, *wießpacių* Cor XXI 5, SJon XVIII 14, XIX 16, *zvierių* SJon VI 1.

Kaip matyti, XVI–XVII a. paminkluose dažniau *i*-kamenius daugiskaitos kilmininkus turi žodžiai, kurių ir vienaskaitos vardininke yra jau *i*-kamenė fleksija, pvz., *ausis, širdis, šaknis, žvėris, debesis* ir kt. Retai čia *i*-kamenės daugiskaitos kilmininko formas turi žodžiai, turį dar priebalsinę vienaskaitos vardininko formą, pvz., *piemuo, vanduo, akmuo* ir kt. Tačiau pastarosios sutinkamos jau visuose peržiūrėtuose senuosiuose paminkluose, net Daukšos „Postilėje“, kur dar labai dažnos ne tik priebalsinės daugiskaitos kilmininko, bet ir priebalsinės vienaskaitos kilmininko bei daugiskaitos vardininko formos.

Dabar lietuvių literatūrinėje kalboje ir tarmėse dar plačiai vartojamos priebalsinės daugiskaitos kilmininko formos: *ausių, dūrų, pušų, šaknių, žuvų, žąsų; akmenų, piemenų, šunių, sėmenų, metmenų, vandenių; dukterų, moterų, seserų; debesų*. Tik jau vargu ar kur vartojamas daugiskaitos kilmininkas *menesų*, nors J. Jablonskis jį pateikia visose trijose gramatikose⁶.

³ G. Ostermejeris gramatikos 28 psl. nurodo, kad kaip *akis* linksniuojami ir *naktis, zweris, durris*.

⁴ „Universitas“ autorius 10 psl. nurodo, kad kaip *ausis, ausiu* linksniuojama *moteris, zasis, obelis, naktis, nosis, priežastis, zuwis, szirdis, pusis, woweris*.

⁵ Dėl metrikos žr. 74 ir sek. psl.

⁶ Žr. 1901 m. gramatikos 14 psl., 1919 m. gramatikos 26 psl. ir 1922 m. — 25 psl.

Retai kur dabar sutinkamas tarmėse dgs. klm. *širdžių* (Linkmenys), retai vartojamas *žvėrų*⁷.

Žemaičių ir rytinių aukštaičių tarmėse greta priebalsinių šio linksnio formų dažnai vartojamos jau ir *i*-kamienės, pvz.:

1) *ausių, durių, nakčių, pušių, šaknių, žąsų*⁸;

2) *akmenių* (Šilutė, Linkuva, Biržai, Linkmenys ir kt.), *akminių* (Švėkšna), *juozmenių* (Kvetkai, Rokiškis, Ukmergė ir kt.), *linkmenių* (Salantai), *liemenių* (Švėkšna, Girdiškė, Kvetkai ir kt.), *metmenių* (Švėkšna), *piemenių* (Kalnalis, Biržai ir kt.), *šunių* (Kretinga, Šilutė, Ukmergė, Laukuva, N. Radviliškis, Biržai, Rokiškis ir kt.), *tešmenių* (Plungė ir kt.), *rudenių, vandenių* (Kretinga, Šilutė, Adutiškis ir kt.);

3) *dukterių* (Šilutė, Girdiškė, N. Radviliškis, Biržai, Rokiškis ir kt.), *seserių* (Šilutė, Laukuva, Rokiškis, Troškūnai ir kt.);

4) *debesių* (Pagramantis, Girkalnis, Šakyna, Biržai, Raguva, Ukmergė, Šešuoliai).

Žymiai silpniau negu daugiskaitos kilmininkas priebalsinę fleksiją išlaikė vienaskaitos kilmininkas. Senoji indoeuropietiškoji priebalsinio kamieno daiktavardžių vienaskaitos kilmininko forma yra *akmenes*, plg. pr. *kermenes* „kūno“, sen. sl. *kamene* „akmens“, sen. ind. *aśmanah* „akmens“, lot. *Apolones*. Ši forma dar plačiai vartojama kai kuriuose senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose, pvz.:

1) *viešpatės, pušės, širdės, žuves*⁹;

2) *akmenės* DP 99₃₄, 153₃₂, 310₄₄, 312₃₀, *akmenes* DP 148₃₇, 264₄₂, 309₃₀, 573₄₀, 582₂₀, *akmenės* DP 186₈, *akmenes* DP 187₈, BrP I 128₁₈; *gėlūnės* DP 454₄₂; *liėmenes* DP 603₂₇, *liemenės* DP 604₂₇, *liemenės* PK 186₁₃; *marūnės* DP 560₁₇; *piemenės* DP 174₁₇, *piemenės* DP 206₂₁, 207₃₇, 209₄₀, 210₂₈, 246₃₂, 247_{14, 40, 48}, *piemėnės* DP 248₂₁, *piemėnės* DP 282₉, *piemėnės* DP 505₁₂, *piemėnės* DP 209₄₀, 210₃, 514₁₈, BrP I 61₁₃, II 170₁₁, 224₁₈; *pirmūnės* DP 107₂₀, *pirmūnės* DP 590₁₃; *stūmėnės* DP 330₃; *wandenės* DP 118₈, 526₄₆, *wandenės* DP 251₄₃, 271₄₀, 580₁₄, *wandėnės* DP 252₂₉, *wāndenes* DP 196₉, 255₁₀, 264₄₃, 424₁₇, 570₄, 579₃₅, *wāndenes* DP 255_{17, 30}, 561₃₂, 575₃₉, *wāndenės* DP 290₈, *wāndėnės* DP 429₁₁, *wāndenės* D 451₃₈, *wāndenes* DP 227₅₃, 452₃₁, 476₂₂, *wāndėnės* DP 462₃₅, *wāndenes* DP 271₄₇, 527₂₈, 579₃₃, *wandenės* DP 579₃₈, *wāndenias* DP 481₁₇;

3) *dukterės* DP 70₄₄, 561₃₁, *dukterės* DP 116₄₉, *dukteres* DP 70₄₃, 367₄₈, 593₁₆, *mote^are^as* DP 20₃₆, *móterės* DP 28₁, 50₇, 344₁₉, 440₁₄, 464₄₈, *móteres* DP 17₃₇, 28₆, 71_{20, 21}, *móterės* DP 69₈, *móteres* DP 69_{46, 9}, AK 71₉, 85₉, *móterias* DP 464₄₃, *moteriás* DP 493₁₉, *moterės* DK 71₁₁, *móte^are^as* DK 85₃, *móteres* AK 85₆, *moterės* PK 5₁₇, 109_{4, 20}, 234₂₃, 235₉, PS I 219₁₁, 374₉, II 142₃;

4) *menesės* DP 595₃₃, *mėnesės* DP 573₄₀;

5) *dešimtes* DP 295₅₁, 500₁₄, *dėšimtės* DP 381₁₄, *dešimtės* DP 384₂₇, 391₄, *deschimtes* BrB 106, *dešymtes* DK 71₁₇, *išmintės* DK 140₁₆, *priežastės* DP 166₂₃, *priežastės* DP 167₄₈, *priežastės* DP 514₂₈, *slaptės* DK 18₂₈.

Dabar šios formos vartojamos jau tik rytinių aukštaičių ir dzūkų tarmėse (Skapiškio, Adomynės, Debeikių, Svėdasų, Utenos, Salako, Rimšės, Tverėčiaus,

⁷ Žr. 77 psl.

⁸ Žr. 74 ir sek. psl.

⁹ Žr. 74 ir sek. psl.

Daugėlišio, Linkmenų, Kaniavos, Marcinkonių, Veisiejų, Leipalingio ir kt. apylinkėse), pvz.: 1) *ausės, ašės, žsės, širdės, pušės, žuvės, žvėrės*¹⁰; 2) *akmenės, atajūones* (Linkmenys), *atlikūones* (Linkmenys), *geluonės* (Linkmenys), *piemenės, šunės, vandenės* ir kt.; 3) *dukterės, moterės, seserės*; 4) *dešimtės* (Linkmenys, Tverečius, Svėdasai, Kaniava). Kai kuriose rytinių aukštaičių tarmėse šios formos labai gajos. Pavyzdžiui, apie Linkmenis, Tverečių jas turi net *i-* kamieno daiktavardžiai, plg. *iltės, grandės* (plg. pr. vns. vrd. *grandis*), *krūsnes, pažintės, prāpultes, pūsnės, svirtės, skiltės, tulžės, veřpstes, votės, ūgnės* (plg. sen. ind. *agnih* „ugnis“, lot. *ignis*), *ūsnes* ir kt.

Kitose lietuvių kalbos tarmėse šios vienaskaitos kilmininko formos jau nebevartojamos. Iš M. Daukšos raštų, atstovaujančių aukštaičių viduriečių tarmei, matyti, kad XVI a. jos buvo vartojamos žymiai plačiau. K. Būgos duomenimis, jo laikais Prienų ir Punios apylinkėse seniai tebesakę vns. klm. *šunės, žsės*¹¹.

M. Mažvydo, B. Vileto, J. Bretkūno, S. Vaišnorio, D. Kleino raštuose 1653 m. „Knygoje nobažnystės“, 1701 m. Bytnerio „Naujajame testamente“ vartojama sutrumpėjusi priebalsinė vienaskaitos kilmininko forma *akmens* < *akmenes*, pvz.: *akmens* Mž 224₉, 277₁₄, 448₉, EE 34₇, 52₈, 109₅₋₆, 197, 197₁₅, BrP I 172₇, 265₁₄, II 172₈, 331₇, 334, BrB 198, Matth 4, Ischm 17 ir kt., KIM 123, KIG 62₉, 371, BNT Luc VI 11, XX 16, 18, II 41, Jon II 6 ir kt., *aβmens* BNT Luc 24, *liemens* APM 11₁₀^b, 28₁₇^a, 21₁₁^a, *rudens* BrP II 193₆, 406₅, *stūmenspi* KIG 407, *piemens* BN I 36, *wandens* Mž 33₁₄, 55₅, 131₁₀, 224_{10, 12}, 233₁₀, 330₁₁, 569₄, E 25₉, 49₁₄, EE 43₅, 90₂, 142₂, 147₂₂, 158₁₁, 170₁₅, BrP I 138₉, 144₅, II 138, 173, 297, BrB 38, BrB Petr 3, Matth 10, Ps 32 ir kt., MT 85₁₅, 41₁₀^a, 65₉^b, KIM 63_{10, 12}, 119, KIG 249, 254, 279, 490, KnN 104₆^a, 263₇, BNT III 16, 42, Mork I 10, 2 Petr III 5, V 3, 4, Tim V 23, Jok III 12, *wandenspi* KIG 321, 323, *moters* BrP I 178₈, 181₉, 182₁₁, II 243, 259₇, 263₁₀, 268, 349₂₂, BrB 38, 82, 149 (2 k.), 150 (2 k.), 162, 164 (2 k.), 239, Mž 389_{1, 13}, PK 106₁₄, E 13, EE 178, KnN 188, *motersp* Mž 411, E 49; *sesers* BrB 45, *sesers* MT 233₆^a.

Pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose pateikiamos taip pat sutrumpėjusios priebalsinės vienaskaitos kilmininko lytys. D. Kleinas savo gramatikoje greta vns. klm. *moteris, piemenio* || *piemenies* pateikia ir *moters, jenters, piemens* (54–55 psl.), nurodydamas, kad pastarosios formos dažnesnės: „Sutrauktas kilmininkas šioje linksniuotėje pasitaiko dažniau, pvz., *dukters, moters* vietoj *dukteris, moteris; akmens* vietoj *akmenies*“¹². Tą patį D. Kleinas pabrėžia ir „Compendiume“: „Daugiskaitos vardininką, kaip ir vienaskaitos kilmininką, daugelis taria sutrauktai: *moters, dukters, piemens* vietoj *moteris, dukteres, piemenes*“¹³. F. Hakas paradigmoje greta *piemenio (eniės), akmenio* pateikia ir *-en's*, pažymėdamas, kad „dažnai iš paskutinio vns. klm. skiemens *ie* išmetamas ir iš dviejų skiemenų pasidaro tik vienas skiemu, pvz.: *dukters* vietoj *Dukteris, Moters* vietoj *Moteris*“¹⁴. K. Milkus savo gramatikos 39 psl. pakartoja F. Hako

¹⁰ Žr. 74 psl.

¹¹ K. Būga. Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., K., 1924, XXIX psl.

¹² Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, V., 1957, 151 psl.

¹³ Ten pat, 314 psl.

¹⁴ F. Haak. Vocabularium Lithuanjco-Germanicum et Germanico-Lithuanicum..., Halle, 1730, 256 psl.

teiginius. G. Ostermejeris savo gramatikos paradigmoje duoda vienaskaitos kilmininko galūnes *-enio, -enies, -ens* (29 psl.), *-erės, -ers* (30 psl.), taip pat pabrėždamas, kad dažniau vartojamos „sinkopuotos“ formos¹⁵. Tik „Universitas“, parašyta rytinių aukštaičių tarmės pagrindu, nepažįsta sutrumpėjusių priebalsinių vienaskaitos kilmininko formų¹⁶.

Sprendžiant iš šių duomenų, priebalsinė vienaskaitos kilmininko forma *akmenes* sutrumpėjo į *akmens* vakarinėje Lietuvos dalyje dar prieš XVI a. Tokia forma dar vartojama XVIII–XIX a. žemaičių tarmės pagrindu rašytuose raštuose, plg. 1) 1787 m. „Žiwato“: *wądens* 60, 76, 83, 119, 138, 171, 241 (greta *akmenyis* ir kt.); 2) 1790 m. „Balso širdies“: *dukters* 217, *wandens* 159, 228 (greta dažnesnio *dukteries* ir kt.); M. Valančiaus „Žiwatu“: *moters* 10, 38, 41, 61, 62, 182, 140, 141 (2 k.), 128, 217, 271, *undens* 21, 49 (2 k.), 125, 138, 156, 179 (greta dažno *dukteries, akmenies*); 4) S. Daukanto „Būdo“: *undens* 4, 126, 191 (greta *akminijs, rudinijs* ir kt.); 5) L. Ivinskio „Genovaitės“: *liemens* 62, 152, *rudens* 41, 48, *teszmens* 51, *wandens* 59, 86, 109, 6) J. Rupeikos „Jono isz Swisloczes“: *rudens* 82, *wandens* 6, 82, 118, 119, 138 (2 k.); 7) P. Gomalevskio „Aplankimo“: *rudens* 34, 53, 110, *wandens* 16, 56, 80.

Ši vienaskaitos kilmininko forma dabar dar plačiai vartojama aukštaičių vakariečių ir žemaičių tarmėje (tiksliau sakant, pietinėje žemaičių tarmės dalyje): Kybartų, Vilkaviškio, Kazlų Rūdos, Slavikų, Garliavos, Jurbarko, Serežiaus, Gruzdžių, Jonišio, Šakynos, Vilkyškių, Pagramančio, Kražių, Nemakščių, Šaukėnų, Girkalnio, Viduklės, Girdiškės, Rietavo, Šilutės, Eržvilko, Kuršėnų, Kretingos, Kartenos ir kt. apylinkėse ir lietuvių žvejų tarmėje¹⁷, o taip pat Neringoje, pvz., 1) *akmeñs, juosmeñs, lenkmeñs* (Girkalnis, Viduklė, Nemakščiai, Girdiškė), *liemeñs, riemeñs, rudeñs, piemeñs, šuñs, tešmeñs, tešmiñs* (Šilutė), *vandeñs, želmeñs* ir kt.; 2) *dukterš, sesešs, vovešs* (Vilkyškiai, Kražiai); 3) *obelš* (Girkalnis, Girdžiai, Nemakščiai).

Tačiau ir čia priebalsinės vienaskaitos kilmininko formos vis labiau išstumiamos *i-* ar *-io-*kamienių formų. Jų vietoje vis dažniau vartojamos *akmenio, rudenio, piemenio* ir t. t., *dukteries, seseries* ir t. t. Toks priebalsinės vienaskaitos kilmininko fleksijos nykimas jau akivaizdus ir senuosiuose XVI–XVII a. paminkluose, kur greta priebalsinių formų vartojamos *io-*¹⁸ ar *i-*kamienės formos, pvz.:

1) *ausies* DP 130₄, BrB (dažnai), *širdiės* DP 577₃₉, 30₃₆ ir kt. (viso apie 70 k.), *širdies* DK 117₁₇, 103₂₀, AK 85₁₅, Su 35, 84, 160, MKr 28, KnN 11₂₇, 15₁₁, 71, *širdies* DK 119₂₆, *širdiės* 65₂₉, 146₁₂, *schirdies* BrP I 26, BrB (dažnai), *schirdies* Mž 74₁₇, 138₁₁, 71₅, 416₂, 519₁₅, E 64₈, EE 67₁₂, 155₁₂, MT 232 ir kt. (tik ši forma), *širdies* PS I 188, 41₃, 74_{7, 19}, 105₂₉, 111₅, 145_{8, 29}, *širdiesp* PS II 40₁₃, *schirdies* Mž 35₁₆, *širdies* KnN 7₁₃, 20₂₅, *širdies* PK 6₈, 21, 20, 47, 51, 31, 53, 64, 65 (2 k.), 78, 83, 95, 106 (4 k.), 249, Su 23, *širdies* KnN 12₁₀, *širdies* DP 100₅,

¹⁵ „Die Formae Synkopatae und apocopatae sind auch hier gebräuchlicher als die integrae“ (žr. K. G. Mielcke. Anfangsgründe einer Littauischen Sprachlehre..., Königsberg, 1800, S. 31).

¹⁶ Universitas Lingvarum Litvaniae..., Vilnae, 1737, p. 8, 9.

¹⁷ G. Gerullis—Ch. Stang. Lietuvių žvejų tarmė Prūsijoje, K., 1933, 35 psl.

¹⁸ Apie *io-*kamienės formas žr. J. Kazlauskas. *i-* linksniavimo daiktavardžių perėjimas į *io-* linksniavimą. — Vilniaus un-to Mokslo darbai, XXVI, V., 1958, 33–50 psl.

schakniesp BrP II 301₈, *šaknies* PS I 82₂₅, II 65₁₀; *wiešpaties* PS I 19₂₅ ir kt. (tik PS I d. apie 20 k.), *wiešpaties* DP (labai dažnai), DK (30 k.), AK (dažnai), PK, Su (dažnai), VE, EE (dažnai), *sšweries* BrB 18, 126, 137, 149 ir kt., *šuwies* BrP II 359₂;

2) *akmenies* DP 181₅, *liemenies* DP 605₂₉, Su 42, 249, MKr 43, *marūnies* DP 33₄₄, 542₅₁, 560₂₀, 567₂₈, *marūniesp* DP 211₄₁, *palikūnies* DP 443₄, *páklaidūnies* DP 441₁₃, *piemenies* DP 69₁₉, *piēmenies* DP 86₁₈, 289₄₀, *piemenies* DP 191₃₉, BrP II 66₁₄, 221₈, 274₈, SzD 129, Su 100, 101 (2 k.), 134, *piemeniesp'* Su 101, *piemīnies* BrP II 224₁₈, *piemīniesp* BrP II 224₁₆, *piemenies* PS I 281₁₆, *pījumenies* MKr 59, 73, 74, *stūmeniesp* EE 119₁₄, *stūmeniesp* DP 332₁₁, *stūmeniēsp* DP 125₄₇, *stomeniesp* BrP II 393₇, *semenies* metas SzD 236, *semenies* Menesio BrP II 337₁₅, *semeniesp* Su 47 (2 k.), *schumies* BrP II 220₂₃, *šunies* SzD 406, Su 46;

3) *dukteriēš* DP 114₄₆, *dukteries* SzD 410, *sesseries* MT 223₈, *móteriesp* DP 71₂₀, *moteriesp* BrB 31, *moteries* DP 293₁, PK 237, MT 215₈, 220₂, 221₁₄, 229₁₃^a, 229_{7,8}^b, 231₇^c;

4) *debesies* DP 591₄₁, PS II 21₁₂, BrB 144 (2 k.), 147, 174 (2 k.), 189, 192, 204 (2 k.), 277 (2 k.), Su 57, *mēnesies* DP 14₁₀, *mēnesies* DP 542₃, *Menesies* MT 237₁₃^b;

5) *dešimties* BrP I 179₁₁, Su 187, *deschimties* BrB 157, *deschimties* MT 95^b, *priežasties* DP 297₂₀, 335₂ (viso apie 15 k.), PS I 343₂₇, II 61₇, PK 45, 81, Su 203 ir kt. (dažnai), *priežasties* DK 120₁₁, *prebasties* BrP I 10₃, *išmintiēš* DK 102₂₆, AK 67₃₀, *išminties* AK 68₃, 29₃₄, 102₂₇, *išminties* PK 58, 83, *mokestiēš* DP 290₇, *mokēstiēš* DP 96₃₈, 384₄₅, *mokiēsties* PS II 8₈.

Daugiskaitos vardininkas taip pat iš dalies dar turi išlaikęs indoeuropietiškąją priebalsinę formą, plg. liet. *akmens* ir sen. sl. *kamene*, gr. *πομπένας*, sen. ind. *śvānaḥ* ir kt. Daukšos „Postilėje“ šios formos vyraujančios, plg.:

1) *dantes*, *dures*, *viešpates*, *pušes*, *širdes*¹⁹;

2) *ákmenes* DP 573₃₂, *ákmenēs* DP 42₁₀, *ákmenes* DP 106₄₂, *akmenes* DP 575₄₅, 47, *pálikūnes* DP 246₃₂, *palikūnēs* DP 459₂₈, *páklaidūnes* DP 282₄₃, *piemenes* DP 37₄₄, 49₂₇, 514₁₈, 558₉, 611₂₂, *piemenes* DP 246₁₁, 609₁₄, *piemenēs* DP 379₃₈, *piemenēs* DP 382₂₆, *piēmenes* DP 383₁, *piemenēs* DP 388₂₀, *piemenēs* DP 409₁₆, 445₁₀, *piēmenes* DP 557₄₁, *pirmūnēs* DP 590₁₃, *semenes* DP 90₁₆, *šūnēs* DP 116₂, 157₄, 188₃₅, 269₉, 271₃₅, *šunes* DP 271₁, 270₃₈, 583₂₀;

3) *dúkterēs* DP 64₉, 175₁₃, *dúkteres* DP 425_{5,12}, *dúkteres* DP 38₁₂, 171₃₄, *dúkteres* DP 424_{29,42,34,52}, *dúkteres* DP 424₄₄, *dukteres* EE 28₂₂, DP 66₄₁, PS I 55₁₅, II 124₁₀, 128₁₈, *dukters* BrB 171, BrP I 386, II 196₂₇, 436; *móteres* DP 52₁₆, 189_{22,25}, 564₄₂, 612_{25,27}, 523₄₂, 565₁₁, *móteres* DP 139₃₄, 413₄₅, 471₃₆, *móteres* DP 125₃₁, 141₉, 277₁₈, *móterēs* DP 276₁₇, *móterēs* DP 277₆, *móterias* DP 474₃₁, *móterias* DP 481₁₆, 490₄, *moterēs* DP 179₂₀, 624₅, PS II 235₂₀, 236₂, 252₁₄, 254₆, Su 235 (2 k.), K1M 55, 85, 100, K1G 42, *moters* BrP II 264₂₂, 349, I 399₅, BrB 169, 223; *sēserēs* DP 490₄, *seserēs* DP 548₇, PK 28₁₈, 192₅, 198₂₂, 203, 207, 208₁₈, 209, 210₂₃, 212₂₂, 207₁₉, 213₁₁, 219₂₃, 231₁₆, KnN 271₁₃, Su 235, *sēsserēs* K1G 545, *sesers* PK 185₁₈;

4) *dēbeses* DP 2₈, *de^abesēs* DP 7₁₇;

¹⁹ Zr. 74 psl.

5) *dėšimtes* DP 428₁, *gėntes* DP 285₂₅, 308_{26, 31}, *gentes* DP 382₃₄, 462₁₆, *gentes* DP 463₄, *gėntės* DP 539₄₅, *priežastės* 352₄₂, *priežastes* DP 91₄₅, 152₄₀.

Šios formos vartojamos 1605 m. anoniminiame katekizme, M. Petkevičiaus katekizme, K. Širvydo raštuose, pvz.: *akmenes* PS I 354₁₇, II 1₇, 15₉, 107₂₄, *ašmenes* SzD 189, 190, *piemenes* PK 158₄, PS I 286₁₇; *dantes*, *seseres*, *dukteres*, *moterės*, *pirmūnes* SzD 203, *semenes* SzD 335, *šermenes* SzD 283, *βunes* PS I 286₁₂, PK 210₆, *wandenės* PK 59₂₄, *viešpatės*, *wundenės* PS I 355_{15,18}, *smagienės* PK 56. Kituose peržiūrėtuose senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose jos jau retos. Čia sutinkamos tik: *piemenės* Su 16₂₀, *akmenes* K1G 77, *akmenes* K1G 79₆, *βunes* KnN 17₁₃, 268₁₁, Su 60, 140, 214, *schunnes* MT 94₂₁, *wandenės* MT 45₁₅.

Dabar jos vartojamos jau tik rytinių aukštaičių ir dzūkų tarmėse greta priebalsinių vienaskaitos kilmininko formų (Skapiškio, Svėdasų, Rimšės, Linkmenų, Tverėčiaus, Daugėlišio, Adomynės, Veisiejų, Leipalingio ir kt. apylinkėse), pvz.: 1) *aūses*, *ašes*, *dañtes*, *dūres*, *pūšes*, *žāšes*, *žvėres*; 2) *ākmenes*, *āšmenes*, *piemenės*, *sėmenes*, *stōmenes*, *aūdmenes*, *māžmenes*, *mētmenes*, *augmenes*, *smāgenes*, *skīemenės*, *šūnes* (dar ir aukštaičiuose vakariečiuose), *vāndenės*; 3) *dieverės* (Dusetos), *dūkteres*, *mōteres*, *sēserės*, *vōverės* (Dusetos); *ōbeles*.

Pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose ši daugiskaitos vardininko forma atstovaujama silpnai. D. Kleinas pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje dar pateikia paradigmoje dgs. vrd. *Piemenės* greta *piemens* (55 psl.), *Moterės* (54 psl.). Bet „Compendiume“ pateikia jau tik *Piemenis* (34 psl.; greta *dukteres* 33 psl.), nurodydamas, kad „daugiskaitos vardininką, kaip ir vienaskaitos kilmininką, daugelis taria sutrauktai: *moters*, *dukters*, *piemens* vietoje *moterės*, *dukteres*, *piemenis*. Daugiskaitoje, ypač žemaičiuose, sakoma ir *moteris*, *dukteris*, o Didžiojoje Lietuvoje, priešingai, *Piemenės* vietoj *Piemenis*“²⁰. F. Hakas, K. Milkus, G. Ostermejeris, P. Ruigys, „Universitas“ pateikia tik *i*-kamenius daugiskaitos vardininkus²¹.

Sutrupėjusias daugiskaitos vardininko lytis gramatikose duoda tik D. Kleinas ir G. Ostermejeris. Senuosiuose paminkluose šios lytys taip pat labai retos, pvz., *akmens* BrB 221, *piemens* BrB 99, K1G 48, *metmens* M 176, *sžermens* M 274, *wandens* KnN 119_{18,2}, *dukters*, *moters*, *sesers* (žr. 67 psl.).

Dabar lietuvių kalbos tarmėse sutrupėjusios daugiskaitos vardininko lytis taip pat vartojamos ne taip plačiai, kaip tos pačios vienaskaitos kilmininko lytys. Jas dabar vartoja aukštaičiai vakariečiai pietiečiai, veliuoniečiai ir pietinė žemaičių tarmės dalis (Kybartai, Vilkaviškis, Pilviškiai, Šakiai, Slavikai, Kazlų Rūda, Jurbarkas, Smalininkai, Eržvilkas, Girkalnis ir kt.), pvz., *ākmens*, *kēpens*, *krēkēns*, *piemens*, *raūmens*, *sēmens*, *skīemens*, *smēgens*, *žēlmens*, *žiōmens*, *dūkters*, *sēsers*, *vōvers* (Jurbarkas)²².

²⁰ Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, 314 psl.

²¹ *akmenis*, žr. F. Hako gramatikos 257 psl., *akmenys*, žr. K. Milkus gramatikos 49 psl., *akmenis*, žr. G. Ostermejerio gramatikos 30 psl., *piemenis*, *akmenys*, žr. P. Ruigio — 35 psl. Tiesa, *r*-kamenas šiose gramatikose daugiskaitos vardininke turi galūnę *-es*, pvz., *moterės*, žr. Hako — 255 psl., *dukterės*, žr. Milkus — 39 psl., *moterės*, *-ers*, G. Ostermejerio — 30 psl., *moterės*, žr. Ruigio — 34 psl. Bet čia gali būti *ē*-kamenės formos.

²² XIX—XX a. pr. gramatikų paradigmoje (A. Sleicherio, F. Kuršaičio, J. Jablonskio ir kt.) pateikiamos sutrupėjusios dgs. vrd. lytys: *akmens*, *dukters*,

Žemaičių (Kražiai, Viduklė, Pagramantis, Telšiai, Rietavas, Šaukėnai, Kuršėnai, Kretinga ir kt.) ir aukštaičių vakariečių šiauriečių tarmėje (Joniškis, Gruzdziai, Šakyna ir kt.) priebalsinių daugiskaitos vardininko *akmens*, *sesers* ir kt. formų nėra, nors priebalsinės vienaskaitos kilmininko formos *akmens*, *sesers* ir kt. čia dar vartojamos. Priebalsinio kamieno daugiskaitos vardininkas čia turi jau *i*-kamienę formą, pvz., *ākmenys*, *vandenys* ir kt.

Vis labiau įsigali *i*-kamienė daugiskaitos vardininko forma. Ji labai dažnai vartojama ir tose tarmėse, kur dar vartojamos priebalsinės formos. Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose taip pat vartojamos jau ir *i*-kamienės formos, pvz.:

1) *ausys* EE 112, *ausis* Su 187, 188, *duntis* SzD 319, *ausis* DP 176₉ ir kt., *širdis* PS I 276₃₀, *duris* EE 190, PK 115, Su 266, *žwėris* PS I 330₁₈, *žuwis* PS I 371₂, *sirdis* PK 19, *žweris* PK 67, *žuwis* Su 161, *širdis* MKr 10, *schirdis* EE 68₁₋₂, 69, 12, 76, 85;

2) *móteris* DP 277₂₀, *dukteris* EE 214₁₅, Su 260, *moteris* E 40, 49, 50₁₋₅, EE 150, Su 83, 84, 262, 264;

3) *priežastis* DP 221 ir kt., *krutis* EE 56, 214, Su 64, 260, K1G 20, *deschimtis* EE 131.

ИЗ ИСТОРИИ СКЛОНЕНИЯ ОСНОВ НА СОГЛАСНЫЙ

И. КАЗЛАУСКАС

Резюме

В статье исследуется развитие форм род. пад. ед. и множ. ч. и им. пад. множ. ч. основ на согласный. Особенно хорошо сохранилась форма основ на согласный в род. пад. множ. ч. Это объясняется тем, что эта форма совпала с той же формой самых продуктивных основ (ср. *akmenių* и *vaių*, *žmonių*). Но уже в древних памятниках замечается усиливающееся начало исчезновения этой формы, ср. *akmenių*, *piemenių*, *vandenių*, *dukterių*, *moterių* *debesių* и др.

Значительно хуже в древних памятниках, в диалектах литовского языка (тоже и в литературном языке) форму основ на согласный сохранил род. пад. ед. и им. пад. множ. ч. Несокращенные формы на *-es* (*akmenes*) этих падежей употребляются в трудах М. Даукши, М. Петкявичюса, К. Ширвидаса, в анонимном катехизисе 1605 г., сокращенные (*akmens*) — в трудах представителей западной Литвы (М. Мажвидас, Б. Виленкас, И. Бреткунас, С. Вайшнорас, Д. Клейн и др.), причем сокращенные формы им. пад. множ. ч. очень редко встречаются в древних памятниках. Теперь древняя несо-

крашенная форма обеих падежей еще употребляется в восточноаукштайтском, дзукском диалектах. В XVI в. она употреблялась шире, так как в трудах М. Даукши, представляющего среднеаукштайтский диалект, употребляется часто. В некоторых говорах эта форма держится так устойчиво, что оказывает влияние на основы на *-i*. Сокращенная форма обеих падежей (*akmens*) теперь употребляется в западноаукштайтском диалекте и в части жемайтского, к тому же форма им. пад. множ. ч. — значительно реже.

SANTRUMPOS

- AK — Katechizmas Aba Pamokimas... Untrukart iszspaustas Wilniuy 1605. Cituojama pagal E. Sittig. Der polnische Katechismus de Ledezma und die litauischen Katechismen des Dausza und des Anonymus vom Jahre 1605, Göttingen, 1929.
- APM — Apie popieszischkaie missche (jrišta kartu su MT).
- BNT — Naujas Testamentas..., Karaliaučiuį, Metu MDCCI.
- BrB — Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas, Lietúwischkai pergúlditas per Janą Bretkūną Lietúwos Pleboną Karaliaucziúie, 1590, I—VIII t. Iš pirmųjų dviejų tomų cituojama rankraščio puslapiais.
- BrP — Postilla... Per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziúie..., 1591 (I—II d.).
- dgs. — daugiskaita.
- dial. — dialektų.
- DK — Katechizmas arba mokslas kiekvienam kriszczionii priwalvs... per Kuniga Mikaloiu Dausza..., Wilniuie, 1599. Cituojama pagal E. Zitigo 1929 m. leidimą.
- DP — Postilla Catholicka... Per Kúniga Mikaloiv Davksza..., w Wilniui, 1599. Naudotasi 1926 m. fotografuotiniu leidimu.
- ðvs. — dviskaita.
- E — Enchiridion Catechizmas maszas... per Baltramieju Willentha..., Iszspaustas Karalauczui..., Metu... MDLXXIX.
- EE — Euangelias bei Epistolas... per Baltramieju Willenta..., Karalauczui..., Metu, MDLXXIX.
- gal. — galininkas.
- got. — gotų.
- gr. — graikų.
- het. — hetitų.
- jn. — jnagininkas.
- k. — kartas.
- klm. — kilmininkas.
- KIG — D. Klein. Naujos Giesmjų Knigos..., Karalauczuje, 1705.
- KIM — D. Klein. Naujos labbay Priwalingos ir duszorns naudingos Maldu Knygeles..., Karalauczuje, 1704.
- KnN — Kniga Nobaznistes Krikščioniskos..., Kiedaynise, 1653.
- KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, Göttingen.
- lat. — latvių.
- lot. — lotynų.
- liet. — lietuvių.

- M — Littauisch-deutsches und deutsch-litauisches Wörterbuch von Christian Gottlieb Mielcke, Königsberg, 1800.
- MKr — Maldos Krikscioniszkos..., Kiedainise, 1653.
- MT — Margarita Theologica... per Simona Waischnora..., Karaliaucziue, 1600.
- Mž — M. Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m. Spaudai parūpino J. Gerulis, K., 1922.
- PK — M. Petkevičiaus katekizmas. Cituojama iš J. Balčikonio 1939 m. fotografuotinio leidimo.
- plg. — palygink.
- pr. — prūsų.
- PS — K. Syrvids. Punktai sakimu (Punkty kazań), Teil I, 1629, Teil II, 1644. Cituojama iš F. Spechto 1929 m. leidimo.
- pvz. — pavyzdžiui.
- rus. — rusų.
- R — Littauisch-Deutsches und Deutsch-Litauisches Lexicon von Philipp Ruhig, Königsberg, 1747.
- sen. ind. — senovės indų.
- sen. sl. — senovės slavų.
- Su — Summa Aba Trumpas iszguldimas Ewangeliv..., Kiedaynise, 1653.
- sen. šv. — senovės švedų.
- sen. vok. aukšt. — senovės vokiečių aukštaičių.
- SzD — Dictionarium trium lingvarum..., Vilnae, 1713.
- vrđ. — vardininkas.
- vt. — vietininkas.
- vns, — vienaskaita,
-